

Spaanse griep in Waterland

Inleiding

Honderd jaar geleden brak de Spaanse griep uit. Het virus groeide uit tot een pandemie, de grootste na de pest, de Zwarte Dood die in de middeleeuwen miljoenen het leven kostte. Werd Waterland ook getroffen door de Spaanse griep?

Spaanse griep

Allereerst iets over de achtergrond van de Spaanse griep die ook wel de Spaanse ziekte werd genoemd. Het was een beruchte griep-pandemie die zich openbaarde in 1918 en pas begin 1920 (in maart 1920 werd het laatste slachtoffers geregistreerd) als voorbij werd beschouwd. Naar schatting kostte de ziekte wereldwijd tussen de 50 en 100 miljoen slachtoffers en overtrof daarmee het aantal slachtoffers van WO I (ca 20 miljoen). Uiteindelijk werd één op de drie personen van de wereldbevolking getroffen door het virus.

Slachtoffers in Nederland

In Nederland zouden ongeveer 30.000 (al zijn er ook onderzoekers die uitgaan van ca 40.000) mensen aan de ziekte zijn overleden; dat is weinig ten opzichte van verschillende andere regio's, waar soms maar liefst 90-100% van de bevolking overleed. Detail: door de Spaanse griep verdwenen ongeveer twintig talen...

De schattingen zijn overigens erg moeilijk te maken omdat veel landen in die tijd nog niet over een betrouwbare registratie van sterftcijfers beschikten; bovendien was de diagnose van juist dit virus lastig.

Wetenschappelijk onderzoek

Met name vanaf 1990 is veel wetenschappelijk onderzoek verricht door met name economen, politicologen en historici. Over de oorsprong van de griep zijn inmiddels verschillende theorieën gevormd. De eerste en meest bekende is dat het virus zich in de VS zou hebben geopenbaard. Albert Gitchell, een kok in Camp Funston in Texas zou het op 4 maart 1918 eerste geregistreerde slachtoffer zijn geweest. Een tweede groep onderzoekers is van mening dat de ziekte in China ontstond. Een derde groep onderzoekers gaat er vanuit dat de ziekte werd ontdekt in het Franse Etaples tijdens WO I. Ten slotte is er een groep onderzoekers die de Spaanse griep beschouwt als een variant van gemuteerde vogelgriep.

Waarom de naam Spaanse griep?

Spaanse journalisten schreven tijdens WO I als eersten over deze toen nog onbekende ziekte, vandaar de naam Spaanse griep of Spaanse ziekte.

Verspreiding virus

De ziekte werd met name verspreid door militairen tijdens WO I. Groepentransporten aan het einde van de oorlog brachten het virus over op andere legertroepen. Van alle militairen die tijdens WO I stierven, overleed 70% aan de Spaanse griep. Na beëindiging van WO I (m.i.v. 11-11-1918) keerden de soldaten terug naar hun land, werden feestelijk onthaald en verspreidden op die manier heel snel het uiterst besmettelijke virus.

Symptomen

De Spaanse griep was moeilijk te diagnosticeren, medici waren het niet altijd eens met elkaar om welke ziekte het ging. Dat maakt het ook moeilijk om het aantal slachtoffers te kunnen bepalen. Symptomen van de ziekte waren hoge koorts, hoesten, spierpijn en keelpijn, die werden gevolgd door moeheid en flauwtes. Vaak volgde nog een al dan niet fatale longontsteking. Zieken overleden doorgaans binnen enkele dagen.

Purmerend en omgeving

De vraag of Purmerend en omgeving ook werden getroffen door de Spaanse griep, is moeilijk te beantwoorden. In 1918 heersten namelijk ook tyfus, roodvonk en difterie. Het sterftecijfer van 1918 is echter hoger dan de jaren ervoor en erna:

1917: 85

1918: 117

1919: 104

Met name tyfus was een vaak terugkerende ziekte in Purmerend. Niet verwonderlijk, want pas in 1915 werd een begin gemaakt met het aanleggen van waterleiding in Purmerend. Daarvóór werd de vaat vaak gedaan in (verontreinigde) sloten. Maar ook de markt speelde een grote rol bij de verspreiding van besmettelijke ziekten; het vele publiek en vee vormde een niet te onderschatten besmettingsgevaar. De tyfusuitbraak van 1918 zou volgens de voorzitter van de gemeentelijke gezondheidscommissie wellicht zijn veroorzaakt door een melkinfectie; een melkventer zou zijn melk met slootwater hebben aangelengd.

Volgens een opgave in de Notulen van de Gezondheidscommissie Purmerend werden in 1918 84 mensen getroffen door tyfus, difterie en roodvonk. Maar er overleden dus 117 personen in dat jaar. Bovendien blijkt uit het overzicht van gediagnosticeerden niet of en zo ja hoeveel mensen overleden aan genoemde ziekten. Met andere woorden, er zullen zeker ook andere doodsoorzaken zijn geweest al vinden we de Spaanse griep nergens terug als gestelde diagnose. Maar zoals gezegd, de ziekte was moeilijk vast te stellen.

Bronnen m.b.t. Purmerend

Dat de Spaanse griep in en rond de marktstad moet hebben geheerst, blijkt dus niet zozeer uit statistische gegevens maar wel uit twee andere bronnen. Allereerst uit de berichtgeving in de lokale en regionale kranten. Een overzichtje:

In Purmerend zou de ziekte in juli zijn geconstateerd bij een met verlof zijnde militair. Zowel hij als zijn vrouw werden op 24 juli opgenomen in de ziekenbarak; de militair overleed, zijn vrouw bleek de ziekte niet te hebben en herstelde. Het waren waarschijnlijk de eerste slachtoffers van de gevreesde griep in Purmerend. In diezelfde week zou ook een gezin in Beemster, bestaande uit vijf personen zijn getroffen. Half augustus had de ziekte zich in met name Middenbeemster behoorlijk verspreid. Het vermoeden bestond daar dat de ziekte was verspreid door kermisreizigers uit Uitgeest waar de ziekte ook behoorlijk tierde. Op een in Beets gehouden turndag in augustus, kon een kwart van de deelnemers niet meedoen vanwege de "Spaansche ziekte".

Begin oktober 1918 waren maar liefst vijftig werknemers van papierfabriek de Eendragt in Wormer door de ziekte getroffen; in die week overleden drie mensen.

Eind oktober 1918 was Purmerend waarschijnlijk behoorlijk getroffen door de Spaanse griep al was deze niet vreselijk streng, of 'kwaadaardig' zoals in de krant beschreven. Wel waren er voorzorgsmaatregelen getroffen; scholen waren vanaf 29 oktober gesloten, inclusief de Stads-Teekenschool. Daarnaast werden openbare vergaderingen en uitvoeringen verboden. Verder lieten de bestuurders via aanplakbiljetten bekendmaken dat melk en drinkwater gekookt moesten. Dat de ziekte langer rondwaarde in de stad blijkt ook uit het verbod op het houden van de voorjaarskermis van 1919.

Ter bestrijding werd geadviseerd de handen veelvuldig te wassen en woningen van zieken goed te ventileren.

In *Schuitmakers Purmerender Courant* van woensdag 13 november 1918 het bericht dat Monnickendam naar schatting 800 zieken telde, terwijl de totale bevolking uit ca 1000 personen bestond. Niet alleen de Spaanse griep tierde welig, dat gold ook roodvonk en tyfus. In Landsmeer werd in augustus 1918 een gezin getroffen met alle drie de ziekten.

In november vielen vele slachtoffers aan de ziekte in Edam. Men zag enkele malen per dag uitvaartstoeten richting het kerkhof gaan.

Ook het eiland Marken werd getroffen, de scholen werden gesloten, de vissersvloot kon niet meer uitvaren en ook de burgemeester van Marken werd in november 1918 getroffen door de ziekte.

Een prachtige bron naast de krantencollectie is evenwel de bewaard gebleven nieuwjaarsrede van burgemeester Cavaljé in januari 1919 waarin hij over 1918 onder meer opmerkte: "Het was niet alleen een jaar van leed en ontbering ten gevolge van de oorlog doch ook door het epidemisch heersen van tyfus en Spaanse griep welke helaas vele slachtoffers vorderden, waaronder jeugdige krachten, die nog zo node konden worden gemist".

Kijken we naar de leeftijden van de in 1918 overleden Purmerenders, dan kunnen we inderdaad constateren dat niet alleen veel oude(re) mensen stierven maar ook opmerkelijk veel jongeren. Overigens overleden de meeste mensen in november, en dat pleit voor slachtoffers van de Spaanse griep, gezien de berichtgeving in de kranten.

Commercie

De commercie speelde in op de ziekte. In kranten werden allerlei, al dan niet preventief te gebruiken middelen aangeboden, zoals Formaminttabletten, te koop bij drogisterij J. Schipper te Purmerend. Ook goed werken zou Abdijsiroop; maar liefst drie Purmerender winkeliers verkochten het middel: de hierboven al genoemde drogist Schipper, de fa Van Beek en de fa Middelhoff. Ten slotte werd Polands Citroen-Limonade aanbevolen dat bij een niet bij name genoemde Purmerender in de Willem Eggertstraat ter preventie kon worden gekocht.

Verpleging in Purmerend

Ik heb niet kunnen achterhalen waar de slachtoffers van de Spaanse griep eventueel werden verpleegd in bijvoorbeeld Purmerend. Maar we kunnen ons er het volgende beeld bij vormen:

In Purmerend konden zieken in de eerste plaats worden verpleegd in het in 1846 geopende Gast- en Proveniershuis aan het Gouw dat oorspronkelijk bestemd was voor de opvang van proveniers en bestedelingen (personen die op kosten van de gemeenten of een andere instelling van liefdadigheid (zoals kerken) in de kost werden uitbested, bijvoorbeeld in armenhuizen of zoals in Purmerend in het Gast- en Proveniershuis) pas in tweede instantie als ziekenhuis. Vanaf eind 19^e eeuw werden namelijk ook behoeftige zieken in het Gast- en Proveniershuis verpleegd en in het begin van de 20^e eeuw ook meer bemiddelde zieken waarmee het huis meer als ziekenhuis ging fungeren en ook aan deze functie werd aangepast. Na opheffing van het Gast- en Proveniershuis ging het gebouw verder als bejaardenhuis Avondzon. In 1912 werd het gebouw van de Sint Liduinastichting geopend, het latere St Liduinaziekenhuis. In 1918 werden maar liefst 89 patiënten in dit katholieke ziekenhuis verpleegd, daar zullen ongetwijfeld slachtoffers van de Spaanse griep bij zijn geweest. Verder was in 1917 een ziekenbarak in de tuin van het Gast- en Proveniershuis gebouwd ter bestrijding van besmettelijke ziekten: mensen met tyfus, roodvonk en difterie werden hier opgenomen, wellicht ook slachtoffers van de Spaanse griep.